

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 9 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SCP1342V3I9Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Ақтамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Matajonov Rahimjon Akramovich

“VII-VIII ASRLARDA ARAB XALIFALIGI ISTILOSIGA QARSHI KURASHDA MAHALLIY HUKMDORLARNING O‘RNI VA ROLI” MAVZUSIGA OID INGLIZ TILLI TADQIQOTLAR TAHLILI 10-16

Облобердиев Жасурбек Косим угли

МЕРЫ НАКАЗАНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ 17-22

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Турсунов Бекмухаммад Омонович

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА КЎРСАТКИЧЛАРИ 23-34

Курпаяниди Константин Иванович

ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЧЕРЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ 35-44

Ahmedov Shohjaxon

O‘ZBEKISTONDA SHAKANA SAVDONI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 45-51

Кулибоев Азамат Шоназарович

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ 52-62

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ 63-73

Abduraxmanova Shoxida Ravshanovna

TIBBIYOT MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH 74-80

Davronov Istamxo‘ja Olimovich

МЕНМОНХОНА ХИЗМАТЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СИФАТИНИ ВАНОЛАШ USULLARI 81-86

Маматов Бахадир Сафаралиевич

ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ 87-96

Шолдаров Дилшод Азимиддин ўғли

КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ОИЛАЛАР УЧУН НАФАҚА ВА МОДДИЙ ЁРДАМ ТАЙИНЛАШ ВА ТЎЛАШ ТАРТИБИ 97-104

Баратов Махсудали Назиралиевич

МИКРОМОЛИЯВИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 105-116

<i>Ergashev Islom Ismoilovich</i> KESKIN RAQOBAT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	117-127
<i>Қодиров Азизжон Анварович</i> ЎТИШ ИҚТИСОДИЁТИ МАМЛАКАТЛАРИДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АМАЛИЁТИ	128-136
<i>Эшонкулов Акмал Кудратович</i> ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	137-142
<i>Астанов Шерзод Рустамович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	143-150
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Abdullayev Ibodulla Abdullayevich</i> YOSHLARNI MILLIY G'URUR RUHIDA TARBIYALASHDA OILA VA OILAVIY QADRIYATLARDAN UNUMLI FOYDALANISH USULLARI	151-155
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> BAHS-MUNOZARALARDA QO'LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION (SPEKULYATIV) USULLAR	156-164
<i>Alimatova Nargis Abduxalilovna</i> BARQAROR RAQOBAT USTUNLIGI-RAQOBATBARDOSHLIK OMILI	165-174
<i>Allayarova Marhabo Mavlonovna</i> UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLAR BADIY IJODINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI	175-179
<i>Рахманов Баҳодир</i> СИНЕРГЕТИК ТАФАККУР: ФАЛСАФИЙ МЕРОСИМИЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ	180-186
<i>Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich</i> ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI	187-191
<i>Mirzaxalov Xojiakbar Tajibayevich</i> JAMIYATDA GENDER TENGLIGI MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	192-197
<i>Azimov Ashirali Mehmonboyevich</i> XOTIN-QIZLAR GENDER MA'RIFATINING IJTIMOY BARQARORLIKKA TA'SIRI	198-202
<i>Azimov Sherzod</i> PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SPORT IN SOCIETY	203-207
<i>Абдурахмонович Хасан Иброхимович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАР ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТУВОР ЎНАЛИШЛАРИ	208-216

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi*

QUMAN TOPISHMOQLARINING O'ZBEK FOLKLORIDAGI PARALLEL SHAKLLARI 217-223

Teshabaeva Dilfuza Muminovna, Abduxalilova Gulbaxor Karabaevna

ТУРИЗМ СОҲАСИГА ОИД СЎЗ ВА ИБОРАЛАРНИ ПРЕФИКСЛАР ЁРДАМИДА

ЯСАЛИШИ 224-230

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI.. 231-236

Axmedova Shaxodat Maxmutovna

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHIFO KONSEPTINING IFODALANISHI..... 237-241

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

JAHON TILSHUNOSLIGIDA PAREMALAR TADQIQI 242-246

Vositov Otabek Toxirjonovich

TABIATNING ATMOSFERA HODISASI UMUMIY MA'NOSI VA LEKSIK SEMANTIKA

GURUHLARNING STRUKTURAL XUSUSIYATLARI 247-253

Hodir Raхmatullaev

НАЗАР ЭШОНҚУЛ НАСРИДА ШАРПА АРХЕТИПИНИНГ ТАЛҚИНИ 254-260

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР*Мамасобиров Давронбек Эрназарович*

ВАТАНДОШЛАР БИЛАН ИШЛАШ: ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ 261-270

Urakov Djahongir Rajabovich, Sharipovasror Safar o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUN HUJJATLARIDA FUQAROLIK JAMIYATI

INSTITUTLARNING HUQUQIY ASOSLARI 271-276

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Djamaldinova Shaxlo Obloberdiyevna*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI HISSIY-KOMMUNIKATIV

KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH 277-281

Umarova Zaxro Abduraxim qizi

TALABALAR MUSTAQIL TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART FIKRLASH

(THINKING OUTSIDE THE BOX) NING ROLI 282-287

Kadirov Ramz Turabovich

TALABA-AKTYORLARNING SAHNA NUTQIGA OID BILIM VA KO'NIKMALARINI

TAKOMILLASHTIRISHNING SPETSIFIK TEXNOLOGIYALARI (DARS JARAYONIDAGI

MASHG'ULOTLAR MISOLIDA) 288-295

Khabiba Madaminovna Jurabekova

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LISTENING IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE

COMPETENCE OF STUDENTS IN RUSSIAN LESSONS 296-302

<i>Nishonov Akmal Obidovich, Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich</i> KLAUSTERLI O'ZARO TA'SIR SHAROITIDA INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINI MODELASHTIRISH MASALALARI	303-310
<i>Ergashev Murodbek Ikromovich</i> MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KREATIV VA IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI	311-316
<i>Utkirov Nusrat Kamilovich</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLI TA'MINOTINI RIVOJLANTIRISH	317-322
<i>Yulbarsova Xurshida</i> BO'LAJAK SOTSIOLOGLARDA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILY-PEDAGOGIK JIHATLARI	323-329
<i>Baychayev Fazliddin Xusenovich</i> BO'LAJAK KON-METALLURGIYA SANOATI MUTAXASSISLARINING ELEKTROSTATIKAGA OID NAZARIY BILIMLARINI MUSTAHKAMLASH	330-335
<i>Muminov Ulmas Ravshanqulovich</i> O'ZBEKISTONDA "MAHALLA INSTITUTI" NING MAHALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH – ORGANI SIFATIDA SHAKLLANISHI, UNING HUQUQIY ASOSLARINI YARATILISHI	336-341
<i>Tajibayeva Ma'mura Tojidinovna</i> AJDODLARIMIZ PEDAGOGIK TA'LIMOTLARINI O'RGANISH ASOSIDA TALABALARDA G'OYAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH	342-346
<i>Askarova Zulayxo</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING FIKRLASH DARAJASINI ANIQLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI	347-352
<i>Akhmadjonova Diyora Dilshod qizi</i> EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THROUGH ONLINE PLATFORMS	352-362
<i>Jumaniyazova Go'zal</i> OLY O'QUV YURTI TALABALARINI PIRLSGA YO'NALTIRILGAN TOPSHIRIQLARNI TAYYORLASHGA O'RGATISH METODIKASI	363-367
<i>Xusaanova Leyla Yunusova</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИКЕ: ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ	368-373
<i>Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich</i> МАТЕМАТИК КРЕАТИВ ТАВСИФДАГИ MASALALARNING BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHINI FANLARARO ABSSESSIAL VA ORDINATAL BOG'LAB SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA ROLI	374-379
<i>To'xtasinov Muhammadjon</i> PEDAGOGLAR KASBIY KOMPETENLIGINI OSHIRISHDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNING O'RNI	380-384

Eshnazarov Murod Karimovich

GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA TA`LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH

IMKONIYATLARI385-391

10.00.00-Филология фанлари

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi
E-mail: uktambekst@gmail.com

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI

Annotatsiya. Mazkur maqolada terminologiya sohasi bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahliliga bog'liq masalalar hamda ingliz va o'zbek tillaridagi yilqichilikka oid, ya'ni gippologik terminlarning tahlili muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: termin, terminologiya, leksik qatlam, leksik birliklar, gippologiya, ot nomlari, tasnif.

Abdinazarov Uktam Kushokovich

Lecturer at Termez University of Economics and Service

LINGUISTIC STUDY OF HIPPOLOGICAL TERMS IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abstract. This article discusses issues related to the analysis of scientific literature in the field of terminology, as well as the analysis of hippological terms in English and Uzbek.

Key words: term, terminology, lexical layer, lexical units, hippology, nouns, classification.

Абдиназаров Уктам Кушокович

Преподаватель Термезского университета
экономики и сервиса

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ИППОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с анализом научной литературы в области терминологии, а также анализом иппологических терминов на английском и узбекском языках.

Ключевые слова: термин, терминология, лексический пласт, лексические единицы, иппология, имена существительные, классификация.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I9Y2023N29>

Kirish. Dunyo tilshunosligida maxsus terminologik ma'no kasb etgan o'ziga xos til birligi – terminlarni o'rganishga bag'ishlangan bir qancha lingvistik tadqiqotlar amalga oshirilgan. XX asr dunyo tilshunosligida juda keng miqyosdagi ilmiy ishlar aynan lingvistikaning terminologiya sohasida amalga oshirilgani bunga aniq misoldir. Terminlarni o'rganishda tadqiqot sohalari orasida gippologik terminlar ham alohida o'rin olgan. Ilm-fan, texnika taraqqiyotidagi keskin yuksalish va ishlab chiqarish, sanoatning jadal sur'atlarda

rivojlanishi natijasida determinlashgan terminning tabiatiga nisbatan XIX asrda yuzaga kelgan ilmiy – falsafiy qiziqish bu kabi tadqiqotlar uchun zamin yaratdi. XVIII-XIX asrlarda terminologiya muammolari tilshunoslarning diqqat markazida bo'ldi. Buning asosiy sabablaridan biri terminlarning yaratilishi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchisi kontekstdagi paradigmatic va sintakmatik munosabatlar masalalaridir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Jahon tilshunosligida terminologiya bilan D.S.Lotte, V.P.Danilenko, V.G.Gak, O.S.Axmanova kabi olimlar shug'ullanganlar.

D.Lotte “Chet tilidan o'zlashgan termin va termin elementlarini tartibga solish masalalari” nomli asarida termin alohida belgi emas, balki aniq sistemaning a'zosi shaklida qarash, munosabatda bo'lish zarurligi ta'kidlangan. Uning fikriga muvofiq mazmun planidagi sistemali munosabatlar terminlarning sistematik xarakterga ega ekanligini belgilaydi. Terminlarning terminlar sistemasidagi o'rnini, mavqeyi muayyan tushunchaning tushunchalar sistemasidagi o'rnini, mavqeyi bilan aniqlanadi. V.P.Danilenkoning “Rus terminologiyasi: lingvistik tavsif tajribasi” nomli asarida e'tirof etishicha, jamiyatda sodir bo'ladigan har qanday jarayonning in'ikosi dastavval terminologiyada o'z ifodasini topadi yoki muayyan terminlarning transformatsion o'zgarishi oqibatida voqelanadi.

V.G.Gak “Til belgisining assimetriyasi va terminologiyaning ayrim umumiy muammolari (fan tilining semantik muammolari)” nomli asarida terminning ta'rifini berish qatori, uning mohiyatini ochadi va terminning biror bir til so'z boyligidagi o'rnini belgilaydi. U ilmiy ishlarda terminga lug'aviy birliklarning alohida turi tarzida qaralishiga e'tiroz bildiradi hamda termin-funksiya, leksik birliklar qo'llanishining bir ko'rinishi, degan g'oyani ilgari suradi.

O.S.Axmanovanning “Lingvistik atamalar lug'ati” kitobida ta'kidlashicha, terminologiya qaysidir fan o'z taraqqiyotining oliy darajasiga erishgandagina yuzaga chiqadi, ya'ni termin muayyan tushuncha aniq ilmiy ifoda kasb etgandan so'ng tan olinadi. Terminni noterminidan farqlashning muhim vositasi uni ilmiy asosda ta'riflashning mumkin emasligidadir.

Alein Rey o'zining “Terminologiya masalalari” nomli kitobida “terminologiyaning kelib chiqishi, nazariy masalalari, ijtimoiy jihatlari, neologizmlar va evolyutsiya, leksikologiya va leksikografiya, amaliy masalalar, tavsif va nazorat, standartlashtirish va terminshunoslik haqidagi fikrlarni yoritgan [1; B.81.].

Kabre M.Tersaning “Terminologiya: nazariyasi, usullari va qo'llanilishi” nomli kitobi terminologiya mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, ushbu kitob yetti bobga bo'lingan, ularning har biri terminologiyaga tarixiy, nazariy, uslubiy yoki amaliy nuqtai nazardan yondashadi. Kabre klassik terminologik tafakkur maktabining a'zosi bo'lib, u birinchi marta 1931-yilda Vaster tomonidan onomasiologiya (konseptsiya) yordamida terminologiya tushunchasini qo'llashni taklif qilgan va nazariyasini bayon qilgan, ya'ni semasiologik emas, balki termin va tushuncha emas, balki yondashuv [2; B.248.].

Ushbu maqolada ilmiy tadqiqotning tilshunoslik sohasida qo'llaniladigan analiz, sintez, qiyoslash kabi metodlaridan foydalanilgan.

Muhokama. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ma'lum fan, ishlab chiqarish sohasidagina qo'llaniladigan va asosan o'sha soha kishilari tushunadigan maxsus so'zlar terminlar – atamalar sifatida qaraladi.

“Hozirgacha termin tushunchasi tilshunoslikda turlicha talqin qilinmoqda – deb qayd etishadi. “O'zbek tili system leksikologiyasi asoslari” [8; B.128.] asarining mualliflari. Ba'zi tilshunoslar terminga ilm va texnikaga oid so'z va iboralarnigina emas, barcha uy-ro'zg'or

asboblari nomlarini, ishlab chiqarishning hozirgi darajasidagi qurollariga emas, balki o'tmishdagi ibtidoiy qurollarning barcha nomlarini, shuningdek, kustarchilik kasb-hunarga oid so'zlarni ham kiritadilar.

Atama so'zini Abdurauf Fitrat 1927-yilda nashr etilgan "Nahf" kitobida birinchi bo'lib qo'llagan bo'lsa-da, bu so'z XX asrning 90-yillariga kelibgina keng ishlatila boshladi. Ilmiy adabiyotlarda asosan "termin" so'zi qo'llanishda bo'ldi. A.Hojiyevning "Lingvistik terminlarning izohli lug'ati" da terminga shunday ta'rif beriladi: "Termin – lotincha termnus – chek, chegara, chegara belgisi. Fan, texnika va boshqa sohalarga oid narsa haqidagi tushunchani aniq ifodalaydigan, ishlatilish doirasi shu sohalar bilan chegaralangan so'z yoki so'z birikmasi. Terminlar bir ma'noli bo'lishi, ekspressiya va emotsionallikka ega emasligi kabi belgilari bilan ham umumiste'mol so'zlaridan farqlanadi".

Umumiy tilshunoslikning aynan qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik sohasida hozirgi kunga qadar jahon tilshunosligida tillararo munosabatlar, ularning bir-biriga ta'sirini kompleks holda tadqiq etish ishlari bir necha asrlardan buyon olimlar oldida kun tartibida turgan eng dolzarb tadqiqotlar sarasiga kiradi.

Ayniqsa, terminlarning tillararo chog'ishtirib o'rganilishi, ularning kompozitsion jihatlari kabi masalalar yuzasidagi tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi. Dunyo tilshunosligida yilqichilik terminologiyasining pragmalingvistik, lingvomadaniy va lingvokognitiv tadqiqi turli tillar zaminida o'rganilgan va bu yo'nalishda samarali natijalarga erishilgan.

Natijalar. Bugungi kunda ingliz va o'zbek tillari qurilishida terminologiya alohida o'rin va mavqega egaligi bilan ajralib turadi. Terminologiyaning til lug'at tarkibidagi roli haqida ikki dunyoqarash mavjud. Birinchi g'oyaga ko'ra, terminologiya adabiy til leksikasining mustaqil qatlami tarzida e'tirof etilsa, ikkinchi ta'limotga muvofiq u adabiy til so'z boyligi tarkibidan ajratiladi, "alohida turuvchi" obyekt tarzida baholanadi va nutqning turlari (sheva, jargon, jonli so'zlashuv)ga tenglashtiriladi. Bugungi kunda tilshunoslikning barcha jabhalarida yangilik va o'zgarishlar mavjud. Yilqichilikka oid, gippologik terminlarning o'rni va ahamiyati borasida ham ilmiy va dunyoviy qarashlar mavjud.

Q.Usmonovning "Yilqichilik terminlarini o'rganishning ayrim masalalari" nomli maqolasida soha terminologiyasiga quyidagicha izoh keltirilgan: "O'zbek adabiy tili tomonidan otlarning turfa nomlari xalq — sheva tilidan o'zlashtirilgan edi. Otlarning nomlanishida ularga xos belgilar: tashqi ko'rinish — qamishquloq, qilich oyoq, echki oyoq va h.k., nasl-loqayi, yobmuti, bayir va h.k. va rang turi va tuslar — bo'z, qo'ng'ir, chipor, to'riq, g'irko'k va h.k. yosh-g'o'nan, do'nan, tullon, tallon, to'lon, kaltatoy va h.k. odat, qiliq-gajir, gijing, juyruq va h.k o'z in'ikosini topgan" [11].

Gippologik (gippologiya – grek.hippos – ot+logiya, ya'ni ot haqidagi fan) terminologiyaning qarab chiqilayotgan tematik gruppasida asli o'zbek (umumturkiy) qatlam mavjudki, bu yilqichilikka oid terminlarning qadimdan mavjud bo'lganligini tasdiqlaydi.

Ingliz tilining Merriam-Webster onlayn lug'atida gippologiya terminiga quyidagicha ta'rif keltirilgan: "Hippology (International Scientific Vocabulary *hipp- + -logy*) – the study of the horse", ya'ni ot haqidagi ta'limot [10].

Xalq dostonlarida ko'pgina zoonimlar bilan bir qatorda ot nomlari ham anchagina miqdorda uchraydi. Xalq dostonlarida otlarning o'tizdan ortiq turlari uchraydi. Bu nomlar

o'zining leksik-semantik xususiyatlariga ko'ra otlarning quyidagi belgilarini ifodalashga xizmat qiladi.

Otlarning jismoniy qobiliyatiga ko'ra tasnifi:

a) *Chopqir va chaqqon zotdor otlar: arg'umoq, aspi tozi, arabi ot, bedov ot, churra bedov, beli do'ng ot, duldul ot, yugurik ot, so'poq ot, to'riq ot, tulpor ot*; [9].

Ingliz tilida esa quyidagicha: classification of horses according to physical appearance:

a) *Fast and agile horses: purple horse, greyhound horse, Arabian horse, a widowed horse, hernia widow horse, a fat horse, dumb horse, a run horse, a stupid horse, straight horse, vulture horse*; [10].

b) *Zoti past, yaroqsiz otlar: yobi ot, partal ot, cho'mmoq ot, cho'ntoq ot, cho'bir ot* [9].

b) *Low-breed, useless horses: close horse, flat horse, bath horse, pocket horse, chobir ot* [10].

Jismoniy qobiliyatiga ko'ra farqlanuvchi bu ot turlarini ajralishiga quyidagi so'zlar asos ajralishiga quyidagi so'zlar asos bo'lib xizmat qiladi:

Tozi – manbalarda qayd etilishicha, tozi so'zi arab xalqiga nisbatan ishlatilgan.

Shuningdek, qadimgi turkiy manbalarda tozi-terisi yo'l-yo'l, ola-bula otlarga nisbatan ham qo'llangan. Masalan, Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asarida “taz at” ana shunday izohlangan: taz at tafarchi bo'lmas — terisi yo'l-yo'l olacha ot yuk tashiydigan bo'lmaydi. Chunki uning tirnog'i yomondir [7; B.90.].

“O'zbek tilining izohli lug'ati”da tozi — arabcha chopag'on ov iti; uchqur arabiyot; chopqir ot, tulpor ma'nolarida izohlangan. Nazarimda, bu otning nomlanishi Mahmud Qoshg'ariy qayd etib o'tganidek, ot terisidagi belgi asos bo'lib xizmat qilgan.

Arabi, bedov – tarixda ajdodlarimiz tomonidan arab zotli otlarga alohida e'tibor berilgan. Dostonlarda uchraydigan bedov — arabcha, cho'lda yashovchi sahroyi ma'nosidagi badaviy so'zi bilan bog'liq bo'lib, mazkur so'zning ma'no ko'chishi natijasida arab oti, chopqir, uchqur singari sifatlarga ega bo'lgan ot ma'nosi yuzaga kelgan. O'zbek tilining izohli lug'atida bedav(fors-cha) — yugurik, uchqur yoki arabcha sahroyi ot ma'nolarida izohlangan. Dostonlarda chopqir arabi otlarni tavsiflashda “churra” so'zi ham ishlatiladi. Churra so'zi Radlovning qayd etishicha, turkiy tillarda mehnatkash ma'nosini ifodalaydi.

Shunday qilib, churra bedov – chopqir, epchil, mehnatkash zotdor ot ma'nolarini ifoda etadi.

Otlarning ijobiy xususiyatlarini ko'rsatishida “beli do'ng” epiteti ham ishlatiladi. Bu epitetning yuzaga kelishida klassik manbalarda qo'llangan “dol” so'zi (dol — arab alibosidagi د ni ifodalovchi harf) asos bo'lib xizmat qilgan. M.Qoshg'ariyda shunday izohlangan: jugruk at – jugruk ot. Poygada o'zib ketadigan chopqir ot [7; B.97.].

Zoti past, chopish uchun yaroqsiz bo'lgan otlar uchun emosional bo'yog'iga ko'ra salbiy so'zlar sifatlovchi (epitet) sifatida qo'llaniladi. Masalan, “yobi” so'zi qadimgi turkiy manbalarda va turkiy tillarda oriq, makkor, jahldor, yaramas, och hayvonlarga va shaxslarga nisbatan ham ishlatilgan. O'zbek tilining izohli lug'atida (forscha) – yuk tashuvchi, nasli past, xashaki ot ma'nosida izohlangan [9.].

G'o'nan – ikki yoshli toy; mo'g'ul tilida uch yoshli ho'kiz (g'o'//du) yoki har qanday erkak hayvon. O'zbek tilining izohli lug'atida g'o'non – ikki yashar ayg'ir yoki qo'chqor tarzida izohlangan.

Do'nan – to'rt yoshli ot, shuningdek, to'rt yoshga kirgan har qanday uy hayvoni. O'zbek tilining izohli lug'atida do'non (mo'g'ulcha – to'rt yoshli), ya'ni "1.Uch yoshga to'lib, to'rt yoshga o'tgan ot yoki tuya. 2. Ikki yoshga to'lib, uch yoshga qadam qo'ygan yoki echki tarzida izohlangan.

Qulun – bir bahorni ko'rgan toycha. Shuningdek, bir yoshga kirgan ot. Bulardan tashqari, to'bichoq, toy, toyloq singari so'zlar ham otlarning yoshiga ishora sifatida qo'llaniladi. Masalan, o'zbek tilida toy – otning ikki yashardan kichik bolasi tarzida qo'llangan bo'lsa, qadimgi turkiy tilda ham shunday ma'noni anglatgan bu ot asli tay tarzi talaffuz qilinganligi "Devon"dan ma'lum [7; B.103.].

Ingliz tilida esa otlarning yoshiga doir leksik birliklar manbalarda quyidagicha keltiriladi:

Foal – baby horse (ot bolasi), a foal is a young horse that is still dependent on its mother [10] (toy yoki toychoq: hali ham onasiga qaram bo'lgan yosh ot).

Filly – female foal, a young female horse usually of less than four years [10] (ot bolasi: yosh urg'ochi ot, odatda 4 yoshgacha bo'lgan ot).

Colt – male foal (ot bolasi: erkak ot), a colt is a young intact male horse [10] (toychoq — yosh erkak ot, 4 yoshgacha bo'lgan toychoq).

Mare – adult female (toy: katta yoshli urg'ochi ot).

Stallion – adult male that can breed (ayg'ir: nasl qila oladigan katta yoshli erkak ot).

Gelding – adult male that has been castrated and cannot breed (otliqqa yaraydigan: axtalangan va nasl qila olmaydigan katta yoshli erkak ot).

Weanling – a weanling is a young horse that has been weaned from its mother, meaning that it has been separated from its mother so it can learn to be independent. This process usually takes place at 6 months of age (yosh ot — onasidan ajratilgan yosh ot, ya'ni u mustaqil bo'lishni o'rganish uchun onasidan ajratilgan. Bu jarayon, odatda, 6 oylikda sodir bo'ladi).

Yearling – a yearling is a young horse that is one year of age (yillik — bir yoshga to'lgan yosh ot.)

Aged – a term used to describe an older equine. In the show ring, it refers to horses 6 years of age or older (qari — yoshi kattaroq otni tasvirlash uchun ishlatiladigan atama. Ko'rgazmali ringda 6 yoki undan katta yoshdagi otlarni nazarda tutadi).

Otlarning yosh doirasini anglatuvchi leksik birliklarni tahlil qilganimizda ingliz tilida nisbatan ko'proq atamalarga duch keldik. Ammo o'zbek adabiyoti manbalarida nisbatan sheva nutqida qo'llaniladigan ot yoshini anglatuvchi leksik birliklarini uchratishimiz mumkin.

O'zbek adabiyotida yilqichilik bilan bog'liq sinchi termini ham juda ko'p qo'llanilishi sir emas. Sinchi – otlarning (hayvonlarning) zotini, fe'l-atvorini yaxshi biladigan kishilarga nisbatan qo'llaniladi. "Alpomish" dostonida otlarni ta'rifini, tavsifini aniqlaydigan Ko'sa sinchi, "Go'ro'g'li" dostonida To'liboy sinchi, "Ravshan" dostonida Tersak sinchi nomlari keltiriladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida o'z aksini topgan ot nomlari va boshqa yilqichilik bilan bog'liq terminlarning ko'pchiligi tillar tarixining eng qadimgi davrlaridan boshlab asrimiz boshlariga qadar bo'lgan katta tarixiy davrda faol iste'mol qilib kelingan lug'aviy birliklarni o'z ichiga oladi. Shu jihatdan boshqa leksik birliklar bilan bir qatorda, yilqichilik terminlarining leksik-semantik tahlili tarixiy leksikografiya, leksikologiya, til tarixi, etimologiya singari sohalarni chuqur o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Alain Rey Essay on Terminology, 1995, John Benjamins Publishing Co. The Netherlands, Amsterdam.
2. Cabré, M. Teresa. "Terminology: theory, methods and applications". - John Benjamins Publishing Co. Amsterdam, Netherlands. 1999. 248 p.
3. Lotte, D.S. Issues of borrowing and ordering foreign language terms and term elements [Text] / D.S. Lotte. - М.: Nauka, 1982. - S. 112.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. –М., 1966.
5. Гак В.Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии (семантические проблемы языка науки). Материалы научного симпозиума. - М.: МГУ,1972. - С.68 -71.;
6. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. –М.: Наука, 1977. – 246 с.;
7. Koshg'ariy M. Devonu lug'otit turk. Uch tomlik. III tom.Tarjimon va nashrga tayyorlovchi S.M.Mutallibov. – Toshkent: O'zFA, 1963.
8. Ne'matov H., Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 128 b.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. jild. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2008.
10. <https://www.merriam-webster.com/dictionary>
11. [https://ilm-fan+va+innovatsiya+1137%20\(2\).pdf](https://ilm-fan+va+innovatsiya+1137%20(2).pdf)

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).